

PRASA LAT ZABOROWEJ NIEWOLI

SPECYFIKA PRASY LAT NIEWOLI:

- pozbawiona mecenatu państwa;
- represjonowana;
- pod obcym prawodawstwem;
- rusyfikowana i germanizowana;
- zmieniła się na skutek XIX-wiecznego przyspieszenia cywilizacyjnego → procesy te przebiegały inaczej w każdym z zaborów;
- przyczyniło się to do tego, że w każdym z zaborów różnie kształtował się rynek czytelniczy;
- różny zakres swobód i represji a więc różne formy i strategia narodowego oporu i realia życia społecznego;
- ówczesne funkcje prasy: informacyjna, opiniotwórcza, komercyjna, edukacyjna;
- po powstaniu kościuszkowskim przetrwały tylko: GAZETA WARSZAWSKA, KORRESPONDENT NARODOWY I ZAGRANICZNY (potem WARSZAWSKI) - → 2 razy w tygodniu;
- inne liczące się ośrodki prasowe:
  - Poznań: GAZETA POŁUDNIOWO-PRUSKA zmieniona na POZNAŃSKĄ
  - Wilno: KURIER LITEWSKI, DZIENNIK WILEŃSKI
  - Kraków: GAZETA KRAKOWSKA
  - Lwów: DZIENNIK PATRIOTYCZNYCH POLITYKÓW, GAZETA LWOWSKA.

EPOKA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO:

- po zwycięstwie Napoleona zaczęły zmieniać tytuły i tonację treści;
- kult Napoleona;
- pojawiły się francuskie tytuły na skutek pojawiających się na ziemiach polskich Francuzów.

PRASA W KRÓLESTWIE POLSKIM:

- dekret o wolności druku nadany przez cara Aleksandra I (prawa nie respektowane przez namiestnika gen. J. Zajączka i Wielkiego Księcia Konstantego);
- nie istniała początkowo cenzura prewencyjna;
- prasa nie mogła jedynie publikować tekstów atakujących władzę państwową, zasady moralności i religii;
- incydent z kochanką Ks. Konstantego doprowadził do wydania dekretu o nałożeniu cenzury prewencyjnej na wszystkie publikacje;
- cenzura ta zabraniała również przywożenia do Królestwa Polskiego prasy z innych zaborów;
- dobry rozwój gospodarczy Król. Pol. poskutkował dynamiką rynku prasowego (ponad 150 tytułów);
- najważniejsze tytuły prasowe Król. Pol. po 1818r.:
  - GAZETA CODZIENNA NARODOWA I OBCA
  - KURIER WARSZAWSKI
  - DOSTRZEGACZ NADWIŚLAŃSKI (pismo mniejszości żydowskiej)
  - MONITOR WARSZAWSKI (gazeta rządowa);
- czasopisma miały krótki żywot – nie były atrakcyjne edytorsko.

MIĘDZY POSWSTANIAMI:

- prasa Powstania Listopadowego zaangażowana w polemikę o metodach i celach walki powstańczej;
- po upadku powstania wraz z władzami powstańczymi wyszli ze stolicy także dziennikarze;
- w W-wie zostały wtedy tylko 3 z ponad 20 tytułów;
- istniejące gazety musiały być czołobitne wobec zwycięskich Rosjan;
- zmniejszyły się nakłady;
- wróciła cenzura → kontrola drukarni, litografii, bibliotek i księgarni; powstał Warszawski Komitet Cenzury;

- zakaz przedruków z prasy europejskiej;
- po powstaniu gazety stały się nudne i prymitywne;
- pojawiające się pisma, m.in. **DZIENNIK WARSZAWSKI**, miały kształtować opinię publiczną zgodnie z intencjami zaborcy;
- za panowania cara Aleksandra II mniej represyjna cenzura ułatwiła publikowanie bardziej zróżnicowanych informacji zarówno krajowych jak i zagranicznych;
- zastosowanie telegrafu i rozwój kolei przyspieszyły przepływ informacji i ułatwiły kolportaż gazet → nowe kręgi czytelników;
- wzrost zainteresowania nowinkami z dalekiego świata → magazyny: **TYGODNIK ILUSTROWANY**, **MAGAZYN POWSZECHNY**;
- między powstaniem prasa warszawska zanotowała wzrost prenumeratorów z 3 tys. do 25 tys.

PRASA POWSTANIA STYCZNIOWEGO

- prasa konspiracyjna – poprzedzała wybuch powstania styczniowego, potem trwała wraz z nim;
- wydawana w Król. Pol., Galicji, sporadycznie w Królewcu i Londynie;
- podejmowała postulaty społeczne i polityczne;
- broszury, ulotki i lokalne pisma;
- **RUCH** – pismo-organ konspiracyjnego Rządu Narodowego (17 numerów od 1862 r.)
- Drukarnie w obronie przed carską policją często zmieniały lokale, wypożyczały czcionki, kupowały niewielkie prasy ręczne;
- Na czele drukarni stał **Józef Wagner**;
- Gotowe egzemplarze przewożono łodziami rybackimi lub w bańkach do mleka.

PRASA POLSKA ZABORU ROSYJSKIEGO LAT 1865 – 1904:

- szczególnie burzliwy rozwój prasy dzięki kolei, rozwojowi telegrafów i telefonów, usług pocztowych, techniki drukarskiej, szybkiej urbanizacji, coraz powszechniejszej umiejętności czytania i pisanie, wzrostu szeregów inteligencji;
- rewolucyjne zmiany techniki wydawania;
- profesjonalizacja zawodu dziennikarskiego → statut odrębny od literata;
- po powstaniu styczniowym w Król. Pol. drastycznie zaostrzono system koncesji i cenzury prewencyjnej, wzmocniono kontrolę;
- prasa polska była dla społeczeństwa barierą przeciw rusyfikacji i propagatorem kultury;
- zróżnicowanie i specjalizacja prasy jako skutek modernizacji;
- najważniejsze tytuły: **KURIER WARSZAWSKI**, **KURIER PORANNY (Felix Fryze)**, **GAZETA WARSZAWSKA**, **WIEK (Aleksander Świętochowski)**, **SŁOWA (Henryk Sienkiewicz)**;
- pojawiły się wyspecjalizowane periodyki: popularno-naukowe, kulturalne, podróżnicze, dla kobiet;
- propagowanie idei pracy organicznej;
- na łamach prasy trwała polemika nurtu romantycznego z pozytywistycznym, potem Pozytywizmu z Młoda Polską;
- pisma powiązane z partiami politycznymi: **PPS – ROBOTNIK (J. Piłsudski)**; **SDKPiL – CZERWONY SZTANDAR (R. Luksemburg i F. Dzierżyński)**.

PRASA ZABORU ROSYJSKIEGO PO 1904 R.:

- złagodzenie cenzury po klęsce cara w wojnie z Japonią;
- przywrócenie praw języka polskiego czy zlikwidowanie koncesji było iluzoryczne wobec wprowadzonego w czasie rewolucji stanu wojennego;
- pisma albo zmieniały tytuły albo poddawały się cenzurze;
- swe nakłady zwiększyły: **ROBOTNIK** i **CZERWONY SZTANDAR**;
- swe nakłady w dalszym ciągu zwiększasz prasa lokalna.

PRASA ZABORU AUSTRIACKIEGO:

- w Krakowie stałym przedsięwzięciem była GAZETA KRAKOWSKA;
- po upadku DZIENNIKA PATRIOTYCZNYCH POLITYKÓW Lwów skazany był na prasę niemiecką;
- w zaborze austriackim istniało represyjne ustawodawstwo zaostrzające się pod wpływem niefortunnych dla Austrii wojen z Francją;
- ograniczenie wolności prasy (dekret Franciszka II);
- cenzura podlegała ministerstwu policji;
- sporządzono wykaz książek zakazanych, głównie polskie pisma polityczne z okresu Sejmu 4-letniego i insurekcji kościuszkowskiej;
- zakaz sprowadzania gazet z Francji i innych miejsc rewolucyjnych;
- absurdalnie surowe kontrole graniczne;
- cenzura austriacka miała na celu usunięcie z życia publicznego wszelkich publikacji przypominających czasy RP i walki o niepodległość;
- we Lwowie po upadku DZIENNIKA PATRIOTYCZNYCH POLITYKÓW w 1811 r. zaczęła ukazywać się GAZETA LWOWSKA (do 1939 r.);
- po Wiośnie Ludów w Galicji na pół roku zniknęła cenzura rewolucyjna, powstały nowe liberalne dzienniki, m.in. CZAS (do 1939 r.), Pawła Popiela (I redaktor);
- przełom od 1867 r. – początek doby autonomicznej
  - Konstytucja z 1867 r. zliberalizowała prawo prasowe
  - zlikwidowano system koncesji i wprowadzono cenzurę represyjną;
- wolności słowa w Galicji towarzyszył 50% analfabetyzm
- utrzymywanie prasy było kosztowne przez wprowadzenie kaucji wydawniczych;
- duża autonomia i konstytucyjne gwarancje wolności słowa sprzyjały rozwojowi prasy różnych ugrupowań politycznych: NAPRZÓD (PPS), SŁOWO POLSKIE (Endecja);
- w 1910 r. prasa Galicji sięgała zaledwie 10% ogólnego nakładu prasy Austro-Węgier.

PRASA POLSKA ZIEM ZABORU PRUSKIEGO:

- po Kongresie Wiedeńskim Wielkopolska pozbawiona była poważniejszego ośrodka intelektualnego, np. uniwersytetu, na skutek czego prasa zaboru pruskiego nie rozwinęła się na miarę zasobności społeczeństwa i względnie liberalnej cenzury;
- najpoważniejsza gazeta – GAZETA WIELKIEGO KSIĘSTWA POZNAŃSKIEGO;
- niepowodzeniem kończyły się próby wydania czasopism;
- ożywienie na rynku nastąpiło dopiero w latach 30-tych;
- walki powstańcze Wiosny Ludów stały się także impulsem dla rozwoju prasy;
- prasa propagowała m.in. ideę pracy organicznej;
- powszechny system oświaty uczynił społeczność chłopską atrakcyjnym adresatem prasy (w przeciwieństwie do pozostałych zaborów);
- od 1850 r. władze pruskie walczyły z polską prasą przez instrumenty prawno-ekonomiczne, np. kucje;
- dopiero epoka liberalizacji końca lat 50-tych stworzyła dogodne warunki rozwoju prasy;
- **Hipolit Cegielski** założył DZIENNIK POZNAŃSKI (do 1939 r.), który wyrażał interesy wszystkich zaborów (np. demaskowanie carskich idei panslawizmu) czy angażował się w walkę z antypolskimi posunięciami rządu;
- prasa wielkopolska odegrała ważną rolę w systemie organizacji społeczeństwa polskiego przeciwstawiając się polityce germanizacyjnej;
- wyspecjalizowana prasa literacka i kulturalna rozwijała się słabo;
- ale już pod koniec XIX w. szybko zaczęła rozwijać się prasa polityczna. Rosły nakłady, powstawały różnorodne wydawnictwa;
- poczytne polskie pisma codzienne pojawiały się także w większych skupiskach polskiej emigracji, np. w Berlinie, Bochum;
- pod koniec wieku potentatem prasowym ziem polskich zaboru pruskiego stał się **Adam Napieralski**, który przejął wiele tytułów lokalnych;
- dynamicznie zaczęła rozwijać się prasa lokalna;

- 4 wielkie wydawnictwa koncerny:
  - **Adam Napieralski** – Śląsk
  - **Wiktor Kulerski** – Grudziądz
  - spółka **Nowa Drukarnia Polska** – Wielkopolska
  - **Jan Brejski** – na emigracji;
- dużą poczytnością cieszyła się prasa katolicka, która była dla Polaków ostoja narodową;
- w 1885 r. zniesiono opłaty stemplowe, co obniżyło koszty wydawnicze a tym samym zwiększyło nakłady;
- mimo cenzury i konfiskat możliwe było wydawanie prasy opozycyjnej;
- przed wybuchem I wojny światowej jednorazowy nakład prasy informacyjnej przekraczał 120 mln egzemplarzy;
- prasa zaboru pruskiego odzwierciedlała rolę kościoła i ideę solidaryzmu narodowego.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ ZAWODU DZIENNIKARSKIEGO W EPOCE ZABORÓW:

- zawód dziennikarza pełnili literaci, publikujący politycy, działacze społeczni;
- gwałtowny postęp techniczny, upowszechnienie prasy wymagały profesjonalizmu i specjalizacji, wiązały na stałe dziennikarzy z redakcjami;
- symbioza literatury i dziennikarstwa trwała jednak nadal, głównie z pobudek finansowych – dla literatów było to główne źródło dochodów, redakcje dzięki publikacjom literatów zyskiwały czytelników;
- powstawały dziennikarskie stowarzyszenia: **TOWARZYSTWO WZAJEMNEJ POMOCY DZIENNIKARZY POLSKICH**, **TOWARZYSTWO DZIENNIKARZY I LITERATÓW POLSKICH NA RZESZĘ NIEMIECKĄ**, **ZWIĄZEK DZIENNIKARZY POLSKICH**;
- dopiero pod koniec I w.ś. zaczęto myśleć o szkolnictwie dziennikarskim; dotąd przysposobienie do zawodu dziennikarskiego odbywało się w systemie cechowym mistrz – uczeń.

PRASA EMIGRACYJNA:

- początkowo były to ulotki i broszury;
- Francja – **PAMIĘTNIK EMIGRACJI Maurycego Mochnackiego**, **KRONIKA EMIGRACJI POLSKIEJ** związana z Hotelem Lambert, **KURIER PARYSKI**, **POLONIA**;
- USA – m.in. **ZGODA**, **ORZEŁ POLSKI**;
- Brazylia – **GAZETA POLSKA W BRAZYLI**, **POLAK W BRAZYLI**;
- Prasa emigracyjna podejmowała próby rozrachunku z przeszłością powstańczą;
- Postyczniowa prasa emigracyjna docierała do kraju, a niektórzy publicyści pisali do prasy polskiej.

PRASA POLSKA W LATACH PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ:

- cenzura wojenna i ograniczony obieg zredukowały swobodę wypowiedzi;
- skurczył się rynek prasy ← trudności kolportażu, brak papieru, zubożenie społeczeństwa;
- po rozpoczęciu wojny Niemcy aresztowali wielu redaktorów prasy zaboru pruskiego. Egzystować mogły tylko te pisma, które popierały orientację na państwa centralne;
- po wejściu do Król. Pol. wojsk pruskich niektóre gazety i dziennikarze musieli się ewakuować, głównie na wschód za wojskami rosyjskimi;
- dopiero klęska państw centralnych zdezaktualizowała wojenne orientacje;
- odradzające się państwo umożliwiło dopiero rekonstrukcję prasy.